

ALEKSANDAR BOŽOVIĆ

SADAŠNJE MOGUĆNOSTI DELOVANJA UN NA REŠAVANJE KRIZE NA BLISKOM ISTOKU

1. Peto vanredno hitno zasedanje Generalne skupštine UN (17. juni do 23. juli 1967) nije bilo u stanju da usvoji zahtev za otklanjanje posledica oružanog sukoba na Bliskom istoku (povlačenje izraelskih oružanih snaga s okupiranih teritorija arapskih država), niti da pronade široko prihvatljivu osnovu za otpočinjanje rešavanja problema koji čine celinu dugogodišnjeg arapsko-izraelskog spora. Odnos snaga na zasedanju bio je takav da nije bilo moguće nametanje većinskih formula koje bi davale podršku jednoj ili drugoj strani. Razlozi za podelu glasova, pri čemu je došlo do stavljanja malih i srednjih zemalja – inače najčešće jedinstvenih kad se radi o otporu politici sile ili agresije – na suprotne pozicije, bili su mnogostruki. Nije se radilo samo o pritisku, političkom i ekonomskom od strane SAD na mnoge zemlje – a to je svakako bio osnovni razlog – nego i o nastojanjima prilično velikog broja zemalja da izvrše pritisak da se konačno počne s traženjem celovitih rešenja koja će u toj oblasti stvoriti uslove za trajniji mir. Zauzimajući takav stav, te zemlje nisu, međutim, nijednog momenta opravdavale akcije, stav i zahteve vlade Izraela, niti su Izraelu davale podršku u bilo čemu, osim u pravu da postoje u uslovima mira i bezbednosti. To je došlo do izražaja i prilikom usvajanja rezolucije o Jerusalimu, kojom Generalna skupština smatra ništavnim sve mere preduzete od strane vlade Izraela sa ciljem da izmeni status okupiranog dela Jerusalima i koja rezolucija je usvojena sa 99 glasova.

2. Uprkos neuspehu, prvog u istoriji svog dosadašnjeg rada, da usvoji zahtev za neodložno povlačenje oružanih snaga s teritorije članova UN, Generalna skupština je postavila u suštini osnove na kojima treba tražiti dugoročnije rešenje arapsko-izraelskog spora. Pre svega, *Generalna skupština je odbacila tezu da rešenje treba tražiti van Ujedinjenih nacija, u direktnim pregovorima između strana u sukobu, što bi vodilo diktatu pobjednika*. Istovremeno, jasno je potvrdila principe na osnovu kojih se moraju tražiti rešenja. Ti principi su:

– mir ne može počivati na pretnji silom ili na upotrebi sile. *Nedopustivo je pribegavanje sili u međunarodnim odnosima, osvajanje teritorija*

silom i njihovo zadržavanje pod okupacijom s ciljem uslovljavanja pregovora, vršenja pritiska i diktiranja uslova mira;

- obaveza mirnog rešavanja sporova;
- *pravo svih država na Bliskom istoku na postojanje, na nezavisnost i na teritorijalni integritet* i obaveze da se to pravo poštuje, što uključuje *odustajanje od svake pretnje silom ili upotrebe sile i odricanja od stanja zaraćenosti* i zahteva koji proizlaze iz postojanja takvog stanja;
- *pravo proteranog i izbeglog stanovništva Palestine na povratak ili ako to ono želi, na odgovarajuću kompenzaciju;*
- pravo slobodne plovidbe međunarodnim vodenim putovima;
- obaveza Ujedinjenih nacija da preduzmu potrebne mere, političkog i drugog karaktera, za sprovođenje izloženih principa i očuvanje mira na Bliskom istoku.

3. Navedeni principi čine suštinu rezolucije koju je jednoglasno usvojio Savet bezbednosti i na čijim osnovama se sada pokušava naći formula za otklanjanje najneposrednije i najteže posledice prošlogodišnjeg sukoba – okupacije teritorije UAR, Sirije i Jordana – i za stvaranje uslova za rešavanje ostalih aspekata arapsko-izraelskog sukoba. Osnovna slabost pomenute rezolucije – što je najčešće slabost svih pokušaja kompromiziranja na račun principa jasno definisanih u Povelji – jeste u tome što u njenom tekstu protagonisti potpuno suprotnih teza nalaze potvrdu svojih stavova. Vlada Izraela i zemlje koje joj daju podršku ili se javno ne distanciraju od njenih zahteva, smatraju da nema povlačenja bez rešavanja i drugih pitanja. Arapske zemlje, podržane od velikog broja zemalja koje su protiv upotrebe oružane sile u odnosima među državama i koje vide veliku opasnost za svoju i opštu bezbednost u prihvatanju politike svršenog čina kao polazne pozicije u navodnom »pohodu za častan mir«, nalaze u rezoluciji potvrdu svog shvatanja da ne može biti pravičnog rešenja u uslovima pregovaranja sa pozicija sile i okupacije i da je zato prihvatanje povlačenja sa okupiranih teritorija preduslov za pristupanje rešavanju i drugih pitanja.

4. Posmatrane u kontekstu debate i stavovi raznih zemalja u Savetu bezbednosti, na 5. vanrednom hitnom zasedanju Generalne skupštine i na 22. zasedanju Generalne skupštine i ranije pomenutih principa koji su tom prilikom bili potvrđeni, *rezolucija Saveta bezbednosti zamišljena je kao okvir u kojem Ujedinjene nacije nastavljaju s naporima za traženje rešenja*. Međutim, u prisustvu činjenice da su interesi nekih velikih sila – pre svega SAD – na tom području angažovani u takvoj meri da te sile neće dopustiti usvajanje odluke da Ujedinjene nacije preduzmu korake da se okonča okupacija arapskih teritorija kao prvi korak u traženju rešenja i za druge probleme na Srednjem istoku, pred Ujedinjene nacije se postavlja veoma složen zadatak da se u proces diplomatske aktivnosti i angažovanja miroljubivih zemalja, razradi šema jednog celovitog rešenja. Ta šema bi trebalo da određenije ukaže na rešenja raznih aspekata ovog složenog problema, prihvatljiva za obe strane u sporu i za međunarodnu zajednicu. Jednom usaglašene formule bi se počele sprovoditi, pri čemu bi prioritet svakako moralo dobiti povlačenje izraelskih

oružanih snaga s okupiranih teritorija, uz istovremeno preduzimanje koraka za obezbeđenje od eventualnih akcija koje bi mogle otežati ili onemogućiti odvijanje dogovorenog procesa.

Najvažniji zadatak Ujedinjenih nacija i država članica u sadašnjoj fazi traženja osnovnih elemenata jednog obuhvatnog rešenja za sve glavne aspekte arapsko-izraelskog spora, što je istovremeno i preduslov za njegovu realizaciju, jeste, svakako, davanje pune političke i druge podrške naporima arapskih zemalja za očuvanje svoje nezavisnosti i nezavisne politike, a u tom smislu i za pružanje uspešnog otpora raznim formama pritiska i mešanja drugih zemalja, pre svega velikih sila, u unutrašnje poslove arapskih zemalja i u odnose među arapskim zemljama. Ujedinjene nacije imaju, naime, pravo da od velikih sila zahtevaju da – ako već ne žele da pomognu napore za traženje rešenja na principima Povelje – svoju politiku i akcije usaglase sa obavezama koje imaju kao članovi UN i posebno kao velike sile. Drugim rečima, da se uzdrže od akcija koje ometaju napore arapskih zemalja i Ujedinjenih nacija da se što pre nađe političko rešenje i od pokušaja da stvaranjem novih saveza i grupacija na tom području postavljaju osnove za buduće sukobe.

5. Osnovne pretpostavke čije je ostvarenje neophodno ako se zaista želi celovito rešenje problema koji su u osnovi ili su nastali tokom sadašnjeg razvoja arapsko-izraelskih odnosa, bili bi:

a) povlačenje izraelskih oružanih snaga sa svih teritorija okupiranih u toku prošlog sukoba;

b) priznanje prava svih država na postojanje, nezavisnosti i teritorijalni integritet i obaveza uzdržavanja od upotrebe sile ili pretnje silom;

c) stvaranje demilitarizovanih zona sa obe strane linije primirja između Izraela i arapskih država;

d) garantovanje linije uspostavljene ugovorima o primirju od strane Saveta bezbednosti ili postavljanja snaga UN sa obe strane linije primirja;

e) obezbeđenje prava pristupa pripadnicima svih veroispovesti svetim mestima u Jerusalimu;

f) sloboda plovidbe Tiranskim moreuzom, obezbeđenja, ako treba, prisustvom snaga UN, bez prejudiciranja osnovnih prava UAR i odluke međunarodnog suda pravde;

i) sloboda plovidbe Suecom za sve s tim što ne bi isključivala postupnost u sprovođenju ovog principa;

o) prekid stanja zaraćenosti;

h) priznavanje prava izbeglica na slobodan izbor između repatrijacije i obeštećenja onih koji ne budu želeli povratak, obaveza Izraela na novčanu kompenzaciju. Obaveza međunarodne zajednice na stvaranje fonda za pokriće razlike između kompenzacije i troškova integracije, obaveza arapskih zemalja da olakšaju integraciju onih koji ne žele povratak, po mogućnosti u područja udaljena od granica sa Izraelom. Problem izbeglica, odnosno podržavanja Palestinaca nalazi se u osnovi arapsko-izraelskog sukoba, njima je počeo ovaj sukob i ne može biti

trajnijeg mira na Srednjem istoku, ako problem izbeglica ne bude rešen na zadovoljavajući način.

j) delimitacija granice uz prisustvo i pomoć UN pri čemu se ne isključuju izvesne manje korekcije na pojedinim područjima i odgovarajućih sporazuma koji bi u ovom pogledu zamenili sporazume o primirju.

6. Postizanje razumevanja o osnovnim pretpostavkama gornje šeme preduslov je, pri sadašnjem odnosu snaga, za njeno sprovođenje, počev, razume se, s povlačenjem izraelskih oružanih snaga, jer bi uslovljavanje povlačenja i rešavanjem svih drugih pitanja kako to zahteva Izrael, značilo prihvatanje politike svršenog čina. Izvršenje nekih od elemenata šeme trebaće, možda, da bude sinhronizovano, što ne znači i međusobno uslovljeno. Pre svega je tu reč o povlačenju i priznavanju prava svih država na Srednjem Istoku, na postojanje i teritorijalni integritet, verovatno i uz prekid stanja zaraćenosti, koje će stupiti na snagu, obavezno pod pretnjom akcije Saveza bezbednosti, u momentu kada povlačenje bude okončano. Izvršenje ostalih akcija ne mora obavezno da bude međuzavisno ni uslovljeno. Tako, npr. neki smatraju da bi sloboda plovidbe Suecom za izraelske brodove mogla stupiti na snagu čim se prihvate principi za rešavanje pitanja izbeglica, ne čekajući njihovo potpuno stvarno sprovođenje.

7. Odbijanje Izraela da povuče svoje oružane snage s okupiranih područja na bazi principa koji uzimaju u obzir opravdane zahteve stanovništva Izraela da žive u miru i bezbednosti, vodi, neminovno, stvaranju uslova njegove veće izolacije, u kojoj bi Ujedinjene nacije bile u stanju da odlukom Saveta bezbednosti, podržane od strane najvećeg broja svih članova UN, nametnu rešenja, pri čemu bi, sigurno je, elementat prinude delovao i u odnosu na arapske zemlje (priznanje prava na postojanje i prekid stanja zaraćenosti). Mnogi smatraju da bi takav put najbrže vodio rešenju jer bi, pored ostalog, vlade arapskih zemalja i Izraela oslobodio od optužbi javnog mnjenja u tim i drugim zemljama za kapitulaciju pred drugom stranom.

8. Gledane isključivo u svetlu odredbi Povelje, mogućnosti Ujedinjenih nacija da nametnu rešenja pravno su neograničene. Savet bezbednosti ima pravo da Izraelu naredi povlačenje i da u slučaju odbijanja primeni prinudne mere, obavezujući države da u njihovom sprovođenju učestvuju. No, to je samo pravno-teoretski. Politički je takvo rešenje u ovom momentu teško ostvarivo, jer sposobnost akcije UN određuje spremnost njihovih članova, posebno velikih sila, da takvo rešenje i podrže. A neke velike sile i jedan broj članova UN, na to nisu spremni. Otuda neophodnost nastojanja da se traži političko rešenje, pri čemu su članovi Ujedinjenih nacija, zainteresovani za usvajanje dugoročnijih rešenja koja će obezbediti trajniji mir, dužni da ulože napore za otvaranje takve perspektive koja će svim narodima na Srednjem istoku obezbediti osnovne nacionalne interese i život u miru i bezbednosti, što je i bio cilj ranijih rezolucija Generalne skupštine o podeli Palestine i o principima na osnovu kojih treba tražiti rešenja za probleme koji su tada nastali.